

De Nationale Opera: Turandot van Giacomo Puccini (2009)

De ongekeerde kracht van opera

Of: hoe opera mindfulness met koeien overbodig maakt

Op het eerste gezicht is opera een bizarre kunstvorm. Een gedateerd relik uit het verleden, waarin zangers elkaar uit volle borst oproepen het glas te heffen, in een schijnbaar eindeloze reeks herhalingen. Verder van de realiteit lijkt een kunstvorm niet te kunnen staan. En toch is opera voor velen, en ook voor mijzelf, de meest aangrijpende kunstvorm die er bestaat. Maar wat is het precies dat opera zo aangrijpend maakt? En wat maakt opera tot een kunstvorm die ook in de eenentwintigste eeuw relevant is?

I De bouwstenen van opera

Opera als geheel mag dan voor velen een nogal curieuze kunstvorm zijn, vrijwel iedereen heeft weleens de kracht van de afzonderlijke bouwstenen waaruit opera is opgebouwd ervaren. Het is de combinatie van deze elementen die maakt dat een operavoorstelling het publiek sterk kan aangrijpen.

De stem

Of het nu een traditionele opera met een goed gevulde orkestbak betreft, of een modern werk met elektronische muziek, zang is het belangrijkste muzikale ingrediënt. De menselijke stem is het meest direct en uniek van alle instrumenten: de klank komt rechtstreeks uit het lijf van een zanger, zonder tussenkomst van welk hulpstuk dan ook. Daarnaast klinken geen twee stemmen hetzelfde, wat ieder stemgeluid werkelijk individueel en uniek maakt. De menselijke stem speelt ook in popmuziek een belangrijke rol. Ook al verstaan veel luisteraars niet precies wat een zangeres als Adele zingt, toch worden ze direct gegrepen door haar zang. Voor opera geldt eigenlijk hetzelfde: of er nou gezongen wordt over de diepste emoties of over iets ontzettend banaals, de menselijke stem weet te raken en iets te communiceren, zelfs als je de betekenis van de woorden niet kent.

Wat de impact van zang op het operapodium versterkt is dat operazangers doorgaans zonder versterking zingen, en daarbij op hun jarenlange technische training én de dirigent moeten vertrouwen. Het gebrek aan een geluidstechnicus die de stem perfect uit laat komen, gecombineerd met vaak erg uitdagende melodieën, maakt dat iedere voorstelling qua zang spannend en uniek is. Wat dit betreft lijkt opera perfect in een eenentwintigste-eeuwse trend te passen. Dankzij bijvoorbeeld streamingdiensten liggen er meer opnames dan ooit binnen ieders handbereik. Digitaal blijkt echter allerminst een vervanging van 'live', en de behoefte om een artiest 'in het echt' te ervaren is ongekend groot. De directe, persoonlijke, 'authentieke' ervaring wordt juist belangrijker dan ooit, en weinig kunstvormen zijn zo direct en spannend als opera.

De muzikale begeleiding

Niet als bij film, voegt de muzikale begeleiding bij opera een belangrijke dimensie toe. Zo kan het orkest een bepaalde sfeer schilderen, de emoties van een personage kracht bijzetten, of zaken die onder de oppervlakte spelen naar voren brengen. Goed gecomponeerde muzikale begeleiding kan een scène naar een hoger niveau tillen: ze maakt liefdesscènes overtuigender, en sterfscènes aangrijpender.

De kracht van muziek wordt mooi expliciet gemaakt in een bekende scène in de film *The Shawshank Redemption* (1994). Eén van de hoofdpersonen laat als daad van rebellie het 'canzonetta sull' aria' uit *Le Nozze di Figaro*, een opera van Mozart, over het hele terrein van een bedrukkende gevangenis klinken. Alle gevangenen staken hun bezigheden en richtten hun blik naar boven, zichtbaar vervuld van een gevoel van innerlijke vrijheid dat niet kan worden aangetast door de gevangensmuren. De muziek raakt niet alleen een snaar bij de gevangenen, maar wordt tegelijkertijd óók ingezet om het acteerwerk kracht bij te zetten en de emotionele impact van de scène bij de kijker te vergroten.

De Nationale Opera: Le Nozze di Figaro van W.A. Mozart (2010)

Het acteerwerk

Opera bevat tevens een dramatische handeling. Een operazanger dient daarom, behalve over een uitstekende stemtechniek en een mooi geluid, ook over overtuigend acteertalent te beschikken. Toch oogt het acteerwerk van operazangers, zeker bij een publiek dat film en toneel gewend is, vaak zwaar aangezet en overdreven. Subtiel is het inderdaad zelden, maar opera is dan ook geen kunstvorm die uitblinkt in subtiliteit. Je zou opera zelfs kunnen kwalificeren als de kunstvorm van de hyperbool, de overdrijving. Wanneer een operapersonage iemand de liefde verklaart, is dat een uitvergroting van de manier waarop we dat in het echte leven zouden doen. Emoties worden opgeblazen en nemen een overweldigende intensiteit aan, ook op acteergebied. Een goede regisseur kan er samen met de zangers voor zorgen dat ook het minder subtiele opera-acteren het publiek raakt en meesleept.

Zodra het publiek de zaal betreedt moet er wel even geschakeld worden: in deze tijd van realisme en subtiliteit op het gebied van films, televisie en toneel is enige aanpassing naar de operataal, de taal van de hyperbool, nodig om de kunstvorm echt te kunnen waarderen.

II De relevantie van opera in de eenentwintigste eeuw

Opera heeft dus al het gereedschap in huis om een publiek emotioneel te raken, mits het publiek zich op de 'taal' van de kunstvorm instelt en de essentiële puzzelstukken van zang, muziek en regie op hun plek vallen. Maar dan nog blijft een belangrijke vraag staan: waarom zou het publiek deze moeite moeten doen? Wat heeft de kunstvorm nú voor relevantie?

Koeien, klankschalen of opera?

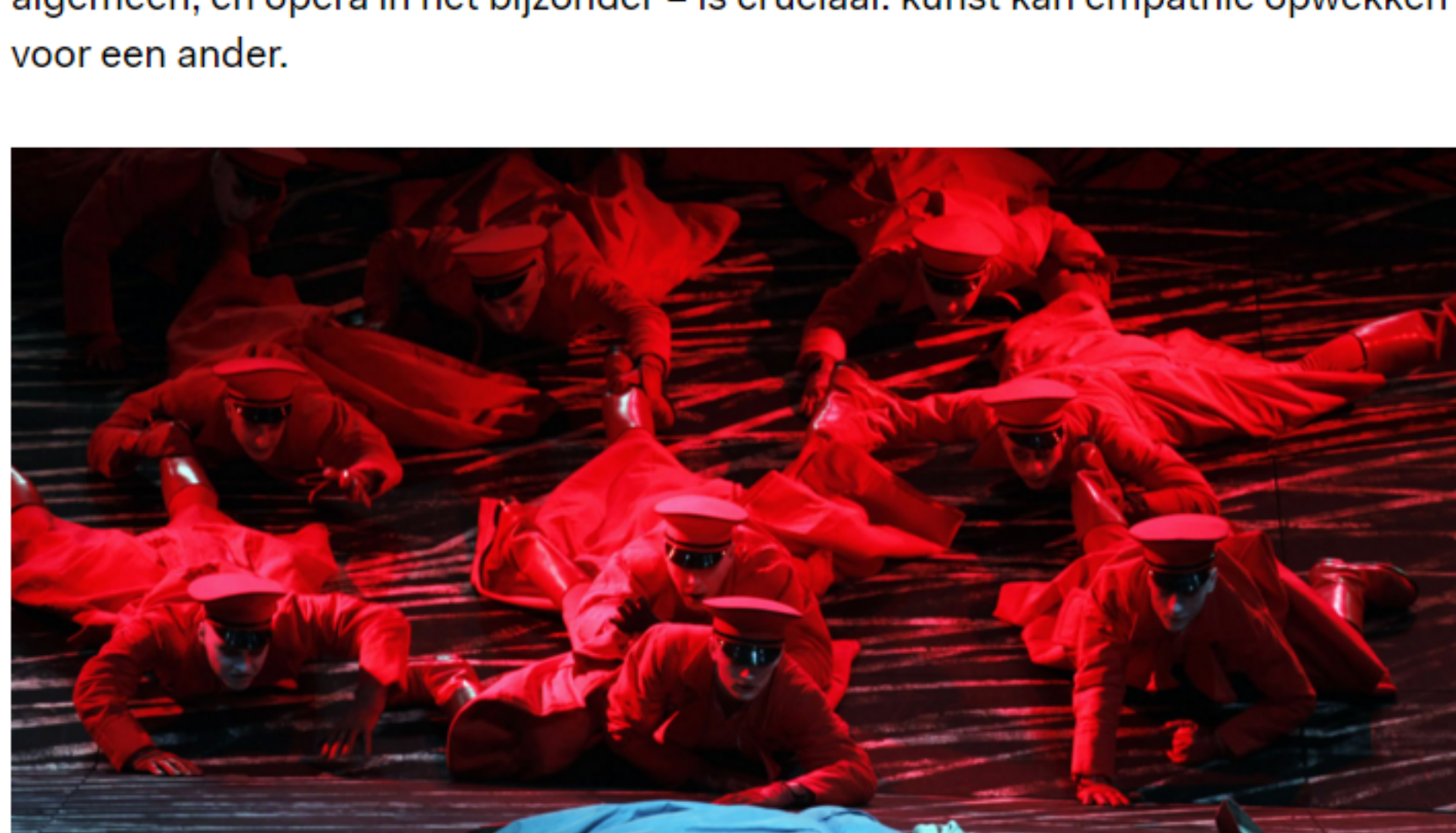
Door onder andere neoliberale invloeden is de maatschappij harder geworden. Zo wordt succes bovenal gezien als een keuze, en wordt bijna elk aspect van het leven geanalyseerd in termen van rendement en efficiency. Voor emoties is in deze wereld eigenlijk geen plaats. Tegelijkertijd stranden veel mensen op hun weg naar een geslaagd bestaan in een burn-out, of raken anderszins in de knel.

Opmerkelijk genoeg is er, wellicht als gevolg hiervan, een hele industrie ontstaan om het individu weer in contact te brengen met zijn of haar emoties. Dit schijnt te kunnen door met koeien te knuffelen, of door een paard diep in de ogen te kijken. En mocht er geen weide of stal in de buurt zijn, dan kun je tegenwoordig op bijna iedere straathoek terecht voor een cursus mindfulness, al dan niet ondersteund door het zoemende geluid van Tibetaanse klankschalen.

Dat ook opera therapeutisch kan werken, is minder bekend. Terwijl juist in opera alle menselijke emoties de revue passeren in een opgeblazen en uitvergrote vorm waar niemand omheen kan. Emoties kunnen ervaren worden door mee te leven met een karakter en diens blijdschap, woede of verdriet, maar ook beleefd worden doordat een melodie of frase direct de emoties bij het publiek losmaakt. Zodra de zaallichten doven, is er alle ruimte voor de emoties die we vaak geneigd zijn weg te drukken.

Opera en machtsstructuren

Opera dwingt het publiek om zich te verplaatsen in verschillende karakters en hun drijfveren, en om intens met hen mee te voelen. Dit aspect – van kunst in het algemeen, en opera in het bijzonder – is cruciaal: kunst kan empathie opwekken voor een ander.

De Nationale Opera: Die Soldaten van Bernd Alois Zimmerman (2011)

Daarbij is opera bij uitstek de kunstvorm van de buitenstaander, van het individu dat vastloopt in het systeem. Opera is vaak veroordeeld als een kunstvorm waarin met name vrouwen in een patriarchaal systeem vermalen worden. Het genot dat wij tijdens zo'n voorstelling ervaren zou ons als publiek medeplichtig maken aan een dergelijk systeem dat is gericht op de onderdrukking van vrouwen, en de status quo alleen maar versterken.

Ik zou opera eerder willen zien als een kunstvorm die vastgeroeste en kwalijke machtsstructuren aan de kaak stelt door onderdrukten uitgebreid een stem te geven.

Zelf zie ik opera niet zozeer als een kunstvorm waarbij het publiek dit mechanisme van onderdrukking herhaalt, maar als een kunstvorm die waagden in onderdrukte karakters, meer dan in welke kunstvorm dan ook, de gelegenheid krijgen om hun stem te laten horen. Hierdoor wordt het publiek juist meegenomen in de positie en het perspectief van degene die vermalen wordt door het systeem. Ik zou opera daarom eerder willen zien als een kunstvorm die kwalijke machtsstructuren bij monde van slachtoffers, voor wie het publiek niet anders kan dan empathie voelen, aan de kaak stelt.

Dit is in lijn met wat Martha Nussbaum in *Not for Profit* (2010) schrijft over kunst, cultuur en (geestes)wetenschappen. Het ontwikkelen van empathie en het verwerven van het vermogen om je in andere gezichtspunten en opvattingen te verplaatsen, is volgens haar essentieel voor het voortbestaan van democratische samenlevingen, en een krachtig wapen tegen vreemdelingenhaat, racisme, en andere menselijke reflexen die een democratische rechtstaat slechts ondermijnen. Daarom is opera – als kunstvorm waarin zaken als het inleven in en begrijpen van de ander zo'n fundamentele rol spelen – juist nu relevanter dan ooit tevoren.